

Studiecirkelarbeta på Sollerön åren 1911-1916

Initiativet till den första svenska studiecirkeln togs av den socialdemokratiska riksdagsmannen Oscar Olsson. Han var verksam inom godtemplarrörelsen och det var inom den organisationen som den första studiecirkeln bildades 1902 i Skåne. Den byggde på idén om studier i kamratlig samvaro.

Ett frö till studiecirkelverksamhet på Sollerön såddes under den första folkhögskolekursen där 1905. Den karismatiska folkbildaren och läraren Uno Stadius, konstnären Gustaf Ankarcrona och andra av tidens starka kulturpersonligheter lämnade ingen oberörd. Kursdeltagarna, av vilka många hörde till Logen 1038 Dalarnes Ögonsten, började tala om studiecirkelverksamhet i sin hembygd.

Arbete för framtiden

På juldagen 1911 var det dags att sjösätta idén. Då grundade sjutton sollerö-ungdomar en ”studiecirkel”, eller snarare en förening i syfte att arbeta för studiecirkelar och folkbildning. Under hösten hade inom logen diskuterats framtida program, som legat till grund för den nya föreningen, som fick följande styrelse: Karl Lärka, Rull Anders Jönsson, Johan Öhman, Anna Matilda Larsson och Bond Erik Mattsson. För dem blev det upptakten till ett livslångt intresse för folkbildning och hembygdsintresse. De blev centralgestalter på ön kring vilka många samlades.

Årsavgiften fastställdes till en krona per medlem, lika för män och kvinnor. Till studiecirkelledare valdes Bond Erik Mattsson med Karl Lärka som ersättare. Karl Lärka var den yngste deltagaren i folkhögskolekursen. Veckans dagar var fyllda av arbete på gårdarna och då fanns ingen tid för sammankomster och man beslöt därför att första och tredje söndagen i varje månad skulle möten hållas. Månadens första möte skulle utgöras av ett samkväm, något som också blev ett kännetecken för folkhögskolearbetet runt om i Sverige.

Böcker viktiga

Redan vid det första mötet beslöt man att rekvirera några böcker för cirkelns räkning. Erik Axel Karlfeldts diktsamling "Vildmarks och kärleksvisor" var en av dem liksom den värmländske skalden Oscar Stjernes "Visor och vers", Gustaf Frödings "Samlade dikter" och August Strindbergs "Giftas" för att nämna några. Här beställdes "Könslifvet och dess lagar" från 1904 av läkaren och folkbildaren Anton Nyström, som var grundare av Stockholms Arbetarinstitut 1880. Han kämpade för nykterheten och såg folkbildning som en nödvändighet i detta arbete. Arbetarinstitutet blev utgångspunkten för den populärvetenskapliga föreläsningrörelsen i hela Sverige. Man beställde även böcker om rusdrycksförbud och "Den Brattska linjen" av den frisinnade läkaren Ivar Bratt, motbokens och Systembolagets "fader". Ideologiska diskussioner kom att genomsyra arbetet på Sollerön.

På trettondagen 1912 var det dags för det första samkvämet, där sjutton personer deltog och fick njuta av kaffe. Mötet hölls i Ordenshuset, där man diskuterade malungsbördige författaren Lars Lunells diktning med anledning av hans bok "Från Siljans sagoland". I den finns flera berättelser med anknytning till Sollerön och kanske läste man "När Sollerön blef eget pastorat", "Glädjas-Karin eller Solleröns lilja", som berättar om en herrarbetande kullas svek mot sin hemmavarande fästman men också om försoning och kärlek, eller "Om Blåkullafärder". Romantiserade folklivsskildringar i tidstypisk dräkt.

Samling vid Örjansgården 1912. Foto: Mora bildarkiv, Johan Öhman.

Ett par veckor senare var det sammanträde i ”Yrjangard”, Örjangården i Bengtsarvet, där de nygifta Bond Erik Mattsson och hans hustru Mas Stina bosatt sig efter ett par års liv tillsammans på Bond- eller Nisisgården i Kulåra. Bond Erik var ett av fem syskon, som fanns med i verksamheten från början. Han lär ha varit Solleröns första fotograf och hade många intressen. Litteratur var ett av dem och han lånade frikostigt ut böcker ur sin egen boksamling, lärde ut folkdanser och så avslutade man träffen med tesupé.

Nästa möte hölls i Ordenshusets biblioteksrum. Nu hade en del av de beställda böckerna kommit och de fördelades bland de läshungrande deltagarna. Litteraturen kom att öppna en ny värld för många av dem.

Lekplats och astronomi

Verksamheten fortsatte under Bond Erik Mattssons ledning. Man bytte böcker och arbetade för att ”åstadkomma en lekplats inom socknen”. Det var ingen lekplats för barn i dagens mening – de fick leka som barn i alla tider gjort på landet utan några speciella ”inrättningar”. Nej, det var en plats, där ungdomarna skulle kunna ägna sig åt danslekar, som för övrigt på många folkhögskolor och inom flera nykterhetsloger långt fram i tiden var den enda tillåtna dansen. Anna Matilda Larsson, som kom att bli Johan Svenssons maka, fick i uppdrag att tillsammans med syskonen Bond Karolina och Erik ordna med nästa samkväm.

Lekplatsfrågan fortsätter att dryftas, Man läser Frödings dikter, diskuterar de böcker man läst och serverar kaffe och frukt. Lekar var ett återkommande inslag. Man planerar en gökotta på Gesundaberget, som dock fick ställas in på grund av regnväder och läser ”Urania brottsstycken af Flammarions bok”. Flammarion var en fransk astronom och hans bok ”Urania”, som fått sitt namn efter astronomins gudinna, hörde förvisso inte till den enklare lektyren. Bredden på bokbeståndet är stor. Karl Lärka håller i pennan – Bond Erik Mattsson kunde inte längre delta i mötena, av vilka ett hölls i Kulåra.

Bond Erik Mattsson död

Flera möten äger rum i Örjangården, kanske för att underlätta för Bond Erik att kunna vara med. Han var svårt tuberkulosjuk och avled 28 år gammal den 22 juli 1912. Samma dag samlas studiecirkeln och två av kvinnorna fick i uppdrag att binda en krans till den avlidnes bår.

Bond Erik var son till en av grundarna av Logen Dalarnas Ögonsten, Bond Mats Andersson i Kulåra. Han var rikt begåvad, hade fått utbildning till ritare efter att han genomgått underofficersskolan vid Svea Ingenjörskår i Stockholm och hade

Spex. ett inslag i studiecirkelverksamheten, före 1916. Foto: Mora bildarkiv, Johan Öhman.

varit anställd vid Järnvägsbyrån för byggande av järnvägen mellan Orsa och Sveg liksom vid järnvägen Östersund-Ulriksfors.

Bond Erik återkom till Sollerön svårt sjuk men arbetade oförtröttat för bl.a. insamlande av "gamla saker" – ett frö till hembygdsföreningen. Karl Lärka och Håll Nils Mattsson var hans trogna medarbetare. Bond Erik och makan Stina köpte den gamla Örjangården, som uppges vara en av de äldsta bevarade gårdarna på ön, och man var i färd med att restaurera den, när han avled. Hans mening var att pietetsfullt inrätta sitt hem där. "Vissa vägg- och takytor var det hans mening att pryda med dalmålningar, som han själv tänkte teckna och utföra, men som mycket annat måste även det lämnas ogjort" berättar nykterhetstidningen "Reformatorn", det officiella organet för IOGT från 1888, som också nämner Bond Eriks "stora nit och oegennyttiga arbete för nykterhetssaken". Han anslöt sig som medlem i logen som fjortonåring. Två år senare startade han tillsammans med sin sväger Håll Nils Mattsson tidningen "Trefnad". I jubileumsnum-

Bond Erik Mattsson, 1883-1912, och hustrun Mats Kristina Olsson, 1887-1915. Foto: Johan Öhman.

ret 1957 beskrev Johan Svensson, som anslöt sig till rörelsen som 15-åring "för kamratskapets skull och för att ha roligt" så här: "Men även om nöje och förströelse vid denna ålder var det viktigaste, så kom dock logen med dess många präktiga medlemmar att verka starkt idealbildande". Den var "som en skola och en bildningshärd i miniatyr". Han var inte den ende som ansåg folkbildningsarbetet vara "ett folkuniversitet" på landsbygden. Han nämner sång och musik och intressanta och skarpa inlägg i diskussioner och påpekar att många av logens protokoll är "rena mästerverk, så man kan nog säga, att språket odlades både i tal och skrift inom logen".

Många unga människor

fick i logen en skolning in i samhällslivet. "Vår orden bör vara kvalificerad till denna bildande och karaktärsdananade fostran", menade han.

Bond Erik Mattsson följdes till graven av släkt och vänner. Tolv kransar smyckade hans bår och logen Dalarnas Ögonstens medlemmar deltog med florbeklädd fana. "Även bland utomstående hade han förskaffat sig en stor vänskrets, som liksom hans efterlämnade unga hustru uppriktigt sörjde hans bortgång", berättar Reformatorn. Bond Eriks död var en förlust inte bara för hans närmaste. Att hans hustru också drabbades av sjukdom och död som ung blev ytterligare en förlust i arbetet.

Arbetet fortsätter

Efter Bond Erik Mattssons död tar Karl Lärka över ledarskapet. Nya böcker

köps in. Första världskriget närmar sig och Carl Lindhagens "Är Sverige hotat av krigsfara" studeras. Astronomen Flammarions många skrifter väcker intresset liksom Ellen Keys "Tal till Sveriges ungdom", "Kärleken och äktenskapet" och Karl Erik Forsslunds översättningar av Goethes verk.

Folkhögskolekurs?

På hösten 1912 serverades för första gången choklad till studiecirkelmedlemmarna. Man studerar handledning till studiecirklar och "arbetar för ordnandet af en tillfällig folkhögskolekurs". En sådan var synnerligen önskvärd inom en snar framtid. Man påminde om "rektor Uno Stadius och hans härstädes år 1905 hållna första och präktiga folkhögskolekurs, och dennes värkningar". Utan mötet med denne folkbildare hade kanske aldrig studiecirkeln inom Logen 1038 Dalarnes ögonsten någonsin kommit till.

Man firar tioårsjubileet av den första studiecirkeln bildande i Skåne 1902, som uppmärksammades i ett jubileumsnummer av "Reformatorn". Nu står amatörteater på programmet och man läser Forsslunds "Storgårdsblomster". Årsavgiften var fortfarande en krona och den som inte betalade före nyår "skulle fränkännas

*Karl Lärka och Johan Öhman på folkhögskolekurs i Brunnsvik 1915.
Foto: Mora bildarkiv, Karl Lärka.*

medlemsskap i cirkeln". Håll Nils Mattsson invaldes i styrelsen. Han kom att bli den verkligt store ledaren för det tidiga hembyggsarbetet på ön. Etnologen Mats Rehnberg säger i förordet till det klassiska verket "Gruddbo på Sollerön" (1938) att han gjort mycket förtjänstfulla skildringar av de mest skilda sidor av det gamla folklivet". Mer än någon annan hjälpte han till att "orientera densamma (=forskningsexpeditionen) i stort och smått".

Pengar behövdes och man beslöt ansöka om ett anslag på 15 kronor från logen på det villkoret att de vid arbetsårets slut skulle överlämna de böcker som anses passa för biblioteket.

Böter för svordomar

På förslag av Karl Lärka beslöts att sätta tvåöresböter för alla svordomar eller fula ord, som någon lät undslippa sig inom cirkeln. Inkomsterna av svordomsbruket skulle "fästas upp vid nyårsfäst" och fest blev det. Till kassör för svordomsböterna valdes Anna Matilda Larsson.

Fortfarande försökte man få till stånd en folkhögskolekurs, nu tack vare ett anslag om 200 kronor från distriktsstudieledaren. Man fortsatte att köpa in böcker med hjälp av skolläraren Mats Larsson, som beställde Selma Lagerlöfs "Nils Holgerssons underbara resa", Verner von Heidenstam "Svenskarne och deras höfdingar" samt upptäcktsresanden Sven Hedins "Från pol till pol". Med frakt kostade de tre böckerna 7 kronor och 70 öre.

Nu har studiecirkeln varit verksam i nära ett år. På Tomasdagen 1912 diskuterade man om man skulle kunna ordna en aftonunderhållning under jul eller nyår och förberedande kommitté bestående av Rull Anders Jönsson, Johan Öhman och Mats Anders Nilsson tillsattes. Saxons "Umgängeskunst och lefnadskonst" inköptes för 1,50. Att ansvara för festens genomförande utsågs Bond Per Mattsson, Olans Olof Jönsson, Amus Anna Larsson och Anna Hedlund.

Fortfarande är intresset för en folkhögskolekurs stort och man ber distriktsstudieledaren Nils Andersson att göra vad han kan för saken.

Nyårsfest

Det har tydligen kommit in en del bötespengar för svordomar och man beslöt på nyårsfesten, som hölls i Ordenshusets övre sal att nya böter skulle gå till en äggsexa vid påsk. Med ett så trevligt mål i sikte betalade man gärna sina böter... Dessförinnan skulle man anordna en offentlig aftonunderhållning på Trettondagsaftons eftermiddag. Här spelade man upp teaterpjäserna "Kometen" af Karl Erik Forsslund samt "Doktor Österlund från Grönköping". Håll Nils Mattsson,

hans bror Håll Anders Mattson och Johan Svensson stod för folkmusiken före och mellan akterna. Besöksantalet var stort. Inkomsterna blev 32 kronor – inträdesavgiften var 15-25 öre – och behållningen hela 29 kronor och då hade man ändå kostat på sig en ”doktorsrock” som användes som rekvisita.

Nytt verksamhetsår

Nu hade man fått blodad tand och planerade redan för en litteraturafton ägnad åt Karl Erik Forsslund och hans diktning den 12 januari 1913. Man hade fått nej till en folkhögskolekurs i april, då lärare inte fanns tillgängliga den perioden. Helst skulle man vilja förlägga kursen till oktober-november. Intresset för verksamheten gjorde att allt fler anslöt sig till cirkelkvällarna. I början av 1913 var det 20 personer med i verksamheten. Normalt var det 10-12 som kom.

Glödsteckt sill och fettisdagsbullar

Allt fler kom till samkvämskvällarna. I mars njöt man av ”glödsteckt sill och päron”, smörgåsar och annat gott och männen berättade historier från skogen medan kvinnorna bidrog med ”det som passerat hemma på socknen”. Ett av mötena vankades det fettisdagsbullar som Anna Matilda Larsson och Kristina Mattsson bjöd på. Äggsexa blev det förstås med bokbyte och uppläsning ur Saxons bok om umgängeskunst och levnadskonst. Man planerade att på Annandag påsk ordna ett slädparti till Mora folkhögskola med konsert i kyrkan.

Bannlysning av modersmålet

En viktig del av studiecirkelarbetet var att öva sig i svenska språket. Man beslöt att ”under minst en half timmes tid bannlysa soldspråket” vid varje möte. Bötespengarna var lika stora som för svordomar!! Då ansåg man att folk behövde lära sig att tala svenska. Idag, knappt hundra år senare är det snarare nödvändigt med cirklar i soldmål.

Ambitionererna var stora – man köpte in ”ett större lexikon öfver främmande ord i svenska språket” och övade sig i diskussioner utifrån upplästa folklivsskildringar om bröllophögtidligheter på Sollerön förr och nu. Levernet, sederna, fornminnena och sägnerna på ön stod på programmet och den 29 april 1913 hade man ett samkväm i Ordenshusets biblioteksrum, där man serverade ”apelsiner (!) och frukt”. Sång och folkvisor ingick förstås och det blev en prisutdelning – i vilken tävling framgår inte - där pristagarna skänkte sina penningpriser till svordomskassan.

Bokrekvisitionen fortsatte. Frödings arbeten 1-2 och Albert Montgomerys Ordbok betingade de största kostnaderna, 4 kronor respektive 4, 40. Böckerna

sändes med järnväg och ångbåt och frakten gick på sammanlagt 1,80. Nya böcker beställdes. En av dem var O. Svans ”Lärobok i det muntliga föredraget” och man gav sig också i kast med Voltaires ”Candide” och August Strindbergs ”Röda rummet”. Sekreteraren Karl Lärka var en av dem som skulle få stor nytta av föredragsboken under sina många framträdanden längre fram i livet. Behållningen för det första årets verksamhet blev 25,34.

Till förmån för hembygds- och folkhögskolekursfrågan ville man få till stånd en friluftsbasar och frågan ställdes till logen, om den ville stå bakom en sådan.

Så blev det pingst och utflykt till Vibergsgården innan man på annandagen tog upp frågan om en basar igen. Logen var inte intresserad av att ordna en sådan men de engagerade medlemmarna i studiecirkeln tog saken i egna händer. M. O. Olsson reserverade sig mot förslaget men Karl Lärka utsågs till ordförande för den sommarfest, som skulle anordnas 14-15 och 21-22 juni med servering även på midsommaraftonen.

Sommarfest

Ambitionen var stor inför sommarfesten. Den skulle hållas vid majstången och man bjöd på friluftsdansbana med god och riklig musik, postkontor, tombola, gissningstävlan, konditori, skjutbana, idrottsövningar mm. Distriktsstudieledaren och agronomen Nils Andersson från Nås höll föredrag, man klädde och reste stången och det blev över förväntan lyckat. Fulla av entusiasm beslöt man sig för att ordna ytterligare en fest eller ett hembygdsmöte och hoppades då få bonden och författaren Carl Larsson i By som talare. Fotografering, förfriskningar och lekar ingick i den avslutande festen, som hölls på midsommardagen i Vibergsgården.

Bokinköpen fortsatte och bokbeståndets omfattning är imponerande. Man läser om Esaias Tegnér, småbruksdrift och ”framåtskridande och fattigdom” och möter Alexander Kiellands ”Skipper Vorse” och Selma Lagerlöfs ”Antikrists mirakler”. Så kom då dagen för Carl Larsson i By att hålla föredrag på Sollerön. Ämnet var ”Bönderna förr och nu”.

För folkhögskolekursen var det trögt i portgången. Universitetsanslag kunde inte utgå, eftersom lärare saknades under den tid som solleröborna önskade ha kursen. Man hade därför förordnat agronomen Nils Andersson i Nås och fröken Annie Mellander i Göteborg som lärare. Logen tog på sig ansvaret för kursen och man beslöt att beställa tjugo exemplar av tidningen Vägbyrtaren, som skulle bli ett särskilt studienummer.

Från Siljanbygden begav sig en del sockenbor till södra Dalarna för att skapa sig en bättre framtid. Till Torsång flyttade Buspers Jöns Nilsson redan 1892 och på hösten 1913 gifte sig Amus Anna Larsson med honom och flyttade efter. Studiecirkeln uppvaktade paret med en gåva och Rull Anders Jönsson höll ett hyllningstal.

Äntligen folkhögskolekurs!

Den 19 oktober – 14 november 1913 var det äntligen dags för den hett eftersträvade folkhögskolekursen. Den tiden på året kunde jordbrukarungdomarna delta och de bjöds på ett varierat föreläsningsprogram. Bland lärarna fanns förutom Nils Andersson och Annie Mellander även Giovanni Lindeberg från Malungs folkhögskola, Carl Larsson i By och rektorerna Jakobsson och Romson. Litterära aftnar och undervisning om alkohol, fingerade kommunalstämmor, grekisk-romersk kultur, judendom och kristendom i äldsta tider – det var mycket som skulle hinnas med under en begränsad tid.

Andersmessa firades med servering och de inkomstbringande böterna utsträcktes nu även till 3 öre för dem som inte kunde någon visa att sjunga! Det gällde att aktivera deltagarna.

Den 14 januari 1914 var studiecirkeln förlagd till Johan Öhmans hem, där det bjöds på sång och musik. Terminen fortsatte med bl.a. berättelser från skoltiden, historier, bokdiskussioner och sång. Man hade fått statsanslag till inköp av böcker och fortfarande var ambitionsnivån på inköpen höga. Oskar Olsson ”Bildningssynpunkter” och Jack Londons skrifter hörde till nyförvärven.

Under våren avsade sig Karl Lärka studieledarskapet och Johan Öhman blev hans efterträdare. Man utsåg en biblioteksstyrelse, där Rull Anders Jönsson och Bond Anders Mattsson blev invalda. Dansbanan från sommarfesterna 1913 revs och man satte upp affischer om försäljning av virket. En planerad utflykt till Gesundaberget blev inställd. Glädjande var ett extra anslag om 50 kronor till nya böcker, en summa som skulle motsvara de stora utgifter studiecirkeln haft för folkhögskolekursen. Nu ägnar man sig åt studier av Brantings ”Staden”, av Victor Hugos ”Samhällets olycksbarn” och F.A. Dahlgrens ”Visor”. Odal Otte-lins ”Det offentliga talandets konst”, ”Rationell lantbruksbokföring” och Cecils ”Konservatism” återspeglar bredden av utbudet.

Julfesten hölls på juldagen 1914 och serveringen bestod av ”julgröt med böna”, som intogs ”med grötrim”. Verksamheten 1915 började redan på nyårsdagen men den intensiva starten 1911 övergick i en lugnare fas. Fortfarande träffades man

två gånger i månaden men deltagarantalet vid mötena sjönk. Studieledaren reste till Brunnsvik på kurs tillsammans med Karl Lärka och de välkomnades åter vid en studiecirkelträff i maj 1916. Man börjar fundera på hur man ska kunna blåsa liv i cirkelarbetet, som "gått i stå" och uppmanade de tre deltagarna att till den 10/8 förbereda den frågan. Om mötet den dagen ägde rum, är inte känt. Den unge fotografen och studieledaren Johan Öhman drabbades nämligen av akut barnförlamning och avled tio dagar senare endast 26 år gammal. Det hade inte hjälpt att "Dr. J. Eriksson i Mora rådfrågades".

Därmed lades studiecirkelarbetet i träda till i mars 1919, då ett konstituerande sammanträde med föreningen Sollerö Bokstuga hölls i Lärkagården. "Härföre torde studiecirkelarbete vara lämplig form för att tillfredsställa bygdens behov av bokförvärv", berättar Karl Lärka, som blev både ordförande och sekreterare. Ett tillägg gjordes i reglerna för verksamheten. "Frågor av religiös eller politisk art kunna inom föreningen göras till föremål för studier - men alla tvister emellan olika meningar eller agitation för någon viss riktning förbjudes absolut".

Ett år senare var det dags för Sollerö Bokstuga och Sollerö Hembygdsförening att slås samman vilket skedde i samband med ett föredrag av kandidat Ola Bannbers, som var sekreterare i Dalarnas hembygdsförbund och dit den nya föreningen också anslöt sig. Beslutet om samgående var enhälligt och hade föregåtts av diskussioner i de båda föreningarna. Nu var det dags att inleda det nya arbetet i folkbildningens tjänst. Studiecirkelpionjärerna hade lagt en imponerande grund för framtida arbete i bygden.

Margaretha Hedblom